

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE COMUNITATE
On the Concept of Community and its Evolution

*Răzvan C. DINICĂ**

Abstract

Organizations require management. Those who run them have to at least try to make sure that they achieve their goals. What is the best way to do this? One way is to divide work up into simple tasks, give workers detailed instructions, and see that they carry them out. In most organisations, there are experts with a specialized knowledge of the activity concerned, but do they control what goes on? In many industries and services there have recently been major changes in ownership with its transfer from the public to the private sector through privatization.

Keywords: specific goal, defined membership, rules of behaviour, authority relationship

I. Socializare și sociabilitate în comunitate

Socializarea este procesul prin care persoana umană învață și interiorizează în tot cursul vieții sale elementele socio-culturale ale mediului său, le integrează în structura personalității proprii pentru a se adapta la împrejurările sociale în care trebuie să trăiască.

Învățarea socială a modelelor este posibilă numai prin interacțiune, individul socializându-se doar ca urmare a schimburilor pe care le realizează cu alți indivizi.

* Lector univ. dr., Universitatea *Dunărea de Jos* din Galați

Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 7-27.

Dar învățarea socială nu e suficientă, se impune și interiorizarea normelor și modelelor sociale și asamblarea lor într-o structură atitudinală și comportamentală unitară, coerentă și durabilă.

Socializarea poate fi tratată din două puncte de vedere:

1. din perspectiva individului, care răspunde așteptărilor sociale, adaptându-se cerințelor colectivității (aspectul subiectiv al socializării);
2. din perspectiva societății, care acționează asupra individului (tratarea obiectivă a personalității).

În procesul de socializare distingem participarea unui subiect – *agent socializator* (grupurile, colectivitatea, societatea în ansamblu) și a unui subiect *care se socializează*, individul uman.

Sub aspect temporal și al rolului socializator se poate distinge o socializare *primară*, realizată în primul rând în cadrul familiei (“cei șapte ani de acasă”), foarte importantă pentru întreaga evoluție socială ulterioară a individului, precum și o socializare *secundară*, în care rolul principal îl are școala.

În literatura sociologică contemporană se discută și de o altă categorie de agenți de socializare care ar realiza socializarea *ulterioară*, adică socializarea adulților. În această viziune, socializarea este un proces continuu, de-a lungul întregii vieți, considerându-se societatea ca fiind dinamică, cunoscând procese de socializare, desocializare, resocializare proprii evoluției sale istorice.

În funcție de domeniile structurale ale societății, se vorbește despre socializare *etică*, *profesională*, *politică* etc., toate aceste forme contribuind la desăvârșirea personalității umane.

Sociabilitatea. Formele ei

Elementul fundamental al socialului este *faptul social*, prezent atât la nivelul microgrupurilor cât și la nivelul societății în ansamblu. Suportul real al faptului social îl reprezintă relațiile interpersonale. Pentru sociologie, importantă este depistarea momentului în care relațiile dintre indivizi capătă valoare de relații sociale, adică se manifestă ca fapt social.

Partea sociologiei care studiază componentele elementare ale realității sociale, adică acele maniere de a fi legat de ansamblul social și de a participa la totul social se numește *microsociologie*, iar formele de legătură ale individului cu întregul social constituie manifestările *sociabilității*.

Fenomenul sociabilității cunoaște, pe de o parte, o conotație *comună*, respectiv caracteristica individului de a fi agreabil, prietenos cu alții, de a comunica cu semenii săi, de a căuta compania acestora.

Din punct de vedere *sociologic*, sociabilitatea reprezintă capacitatea ființei umane de a stabili cu promptitudine și de a întreține durabil relații cu alții, chiar de a se transpune în situația celorlalți. Deci, în realizarea sociabilității, un rol important îl are capacitatea *empatică* de transpunere, de proiectare și trăire în altul pe baza căreia individul se identifică, devine solidar cu ceilalți, se modelează după ceilalți.

Sociabilitatea incumbă grade diferite de *fuziune socială* și forme de sociabilitate în funcție de raporturile cu alții și de rezultatele integrării (fuziunii) indivizilor. Întâlnim următoarele grade de *fuziune parțială* :

1. *Masa* (unele școli sociologice folosesc termenul *mulțimea*) se caracterizează printr-un grad minim de intensitate în relațiile cu altul și în participarea la "noi". De asemenea, masa se caracterizează prin presiunea (formă a motivației; tendința, atracția către ceva) cea mai mare exercitată asupra membrilor ei, din exterior, precum și printr-o slabă atracție între aceștia. Volumul masei poate fi oricât de mare.

Masa se constituie întâmplător și doar un scop momentan comun îi unește pe membrii săi. Odată țelul atins, legăturile se desfac și masa se destructurează. În anumite situații, la o masă deja constituită pot adera și elemente distincte sau chiar poate fi scindată fără ca fuziunea parțială în noi să fie afectată.

Exemple de fuziune de masă: călătorii dintr-un mijloc de transport în comun, spectatorii la un spectacol artistic sau sportiv, cumpărătorii dintr-un magazin etc.

2. *Comunitatea* se caracterizează printr-un grad mediu de intensitate în participarea la "noi", printr-o presiune medie asupra membrilor și, de asemenea, printr-o atracție medie realizată între aceștia. Volumul comunității este limitat.

Exemple de fuziune în comunitate: clasa de elevi, grupa de studenți, echipa de muncă etc.

3. *Comuniunea* se caracterizează printr-un grad maxim de intensitate a fuziunii (participarea la "noi"), prin presiunea cea mai

slabă și atracția cea mai puternică exercitată între membri. Volumul numeric al comunității este cel mai scăzut.

Exemple de fuziune în comuniuni: asociațiile bazate pe liberul consimțământ al membrilor - partidele politice, sindicatele, ordinele călugărești etc.

Precizăm că masa, comunitatea și comuniunea sunt doar grade de fuziune socială, iar nu grupuri sociale. Grupurile sociale prezentate mai sus doar se încadrează ca exemple în aceste grade de fuziune socială.

În gradele de fuziune se concentrează realitatea socială, iar studiul consecvent al acestora a scos la iveală anumite *legi ale fuziunii*:

- intensitatea fuziunii în "noi" și presiunea exercitată asupra membrilor sunt în raport invers proporțional;
- intensitatea fuziunii și volumul numeric sunt, de asemenea, în raport invers proporțional;
- intensitatea fuziunii și forța de atracție între membri sunt în raport direct proporțional.

II. Grupul social

Grupul social este un tip de colectivitate umană constituit prin fuziunea parțială și prin raportarea la altul ca principalele forme de manifestare a sociabilității. Tipologia grupurilor sociale este foarte variată mergând de la microgrupuri până la clasele sociale. De aceea, în sociologie se face distincția între grupurile particulare (*microstructura socială*) și clasele sociale ce constituie *macrostructura societății*, în care unii sociologi includ și *societatea globală*. Atât grupurile particulare sau *primare* cât și cele suprafuncționale sunt unități sociale reale, nu simple grade de sociabilitate ca masa, comunitatea sau comuniunea.

Sociologul francez *Georges Gurwitsch* caracteriza grupurile particulare ca fiind unități colective reale, observabile, bazate pe acțiuni colective, continue și permanent active, având o operă comună de îndeplinit și caracterizate prin coeziune atitudinală, acțională și comportamentală. Aceste unități constituie un cadru social structurabil și sunt manifestări și rezultate ale sociabilității.

Grupul social se abordează atât ca unități sociale cât și sub aspectul dinamicii lor, aspect ce rezultă din raporturile proprii grupului, din fenomenele psihice ce se petrec între membrii grupului și

din sarcinile pe care le au de îndeplinit, atât fiecare membru al grupului, cât și grupul ca unitate de ansamblu.

Pentru constituirea unui grup social trebuie îndeplinite următoarele condiții:

1. Existența unui *principiu de organizare*, prin stabilirea unor obiective și sarcini comune, a unor modele acționale, prin instituirea unor relații ierarhice și funcționale, precum și a unor mijloace de control și de sancțiune.

2. Existența unui *sistem de valori și atitudini* decurgând din faptul că membrii grupului sunt puși în situația de a efectua alegeri, de a exprima opțiuni și de a valoriza diversele căi și mijloace de atingere a scopului comun. Totodată, în grup există o ierarhie recunoscută a semnelor și simbolurilor prin care se identifică grupul: steag, stemă, insignă, denumire etc. De asemenea, grupul trebuie să dispună de o bază materială care să permită existența și funcționarea sa.

3. Existența *sentimentului apartenenței la grup*, acea conștiință de “noi” ca expresie a coeziunii sociale ce asigură solidaritatea de grup, comunitatea de voință și de acțiune. Fără acest sentiment, grupul nu poate exista, semnificând doar existența altor tipuri de colectivități.

Deci, trebuie reținut că în componența grupurilor nu intră numai persoanele, indivizii umani, ci și alte elemente constitutive: elemente materiale, norme comportamentale, sisteme de valori, semne și simboluri, relații ierarhice și, nu în ultimul rând, obiectivele grupului.

Bineînțeles, componenta principală a oricărui grup social o constituie *indivizii umani*, în calitatea lor de membri. Pentru a dobândi și păstra calitatea de membru al unui grup social, trebuie îndeplinite câteva condiții esențiale:

- a. să-și interiorizeze, cel puțin parțial, *valorile grupului* (atât cele generale cât și, mai ales, cele specifice);
- b. să adopte *normele și modelele de conduită* ale grupului;
- c. să se identifice cu *tendențele comune*;
- d. să recunoască *scopurile* grupului, să și le însușească și să acționeze în permanență pentru realizarea acestora.

Îndeplinirea acestor condiții și, deci, obținerea și păstrarea calității de membru al unui grup social dau, atât conștiința realității, cât și sentimentul apartenenței reale la grup. În absența uneia sau alteia dintre condițiile menționate mai sus, sau a totalității lor, apare *iluzia participării la grup*. Iluzia decurge din aspectul *formal* al includerii persoanei în grupul oficial constituit, prin acțiune externă,

și, deci, din lipsa integrării reale psiho-sociale în structura *informală* a grupului.

Un individ se integrează succesiv și face parte concomitent din mai multe grupuri sociale. Întinderea raportării individului la grupul social dă măsura socializării sale și a nivelului de dezvoltare a personalității. Astfel, în raportul individ – colectivitate apare problema *absorbirii personalității* individului, total sau parțial, de către grupul social.

Există grupuri ce absorb aproape în totalitate personalitatea omului, lăsându-i o marjă restrânsă de libertate și autonomie. Aceste grupuri subordonează total rolurile îndeplinite de individ în alte grupuri. Ex.: ordinele călugărești, partidele politice, sectele religioase etc.

Alte grupuri se interesează doar de anumite laturi ale personalității, neinfluențând rolurile îndeplinite de individ în cadrul altor grupuri. Ex.: cluburile sportive, echipele de muncă, grupele studențești etc.

Impunând membrilor săi să-i adopte valorile și să-i respecte modelele, grupul social își instituie două modele:

- *modelul fizic* care impune membrilor o anumită înfățișare exterioară (uniforme, anumite elemente obligatorii de vestimentație, frizură, o alură specifică etc.) prin care se identifică grupul și se deosebește de altele;
- *modelul moral*, alcătuit din ansamblul trăsăturilor etice pe care trebuie să le practice membrii unui grup.

Încălcarea modelelor de grup atrage diverse sancțiuni. Sancționarea abaterilor de la modelul moral este mai puternică, pentru că aceste abateri pot pune în pericol chiar supraviețuirea grupului.

Tipologia grupurilor sociale

S-a încercat clasificarea grupurilor sociale în funcție de mai multe *criterii*:

- tipul de raporturi predominante între membrii grupului;
- tipul de structuri ce apar în grup;
- apartenența etnică și rasială;
- nivelul de dezvoltare culturală;
- tipuri de activități;
- pozițiile ocupate în societate.

În funcție de aceste criterii, acceptate de majoritatea sociologilor, s-a adoptat următoarea tipologie a grupurilor sociale:

1. Sub aspectul *tipului de structură* corelat cu *întinderea grupului*:
 - a. grupuri *mici*, cu număr redus de membri, cu o structură simplă, lipsite de subdiviziuni;
 - b. grupuri *mari*, cu întindere pe orizontală, cu număr mare de membri, având o structură complexă și un sistem de norme și reguli ce dictează coeziunea grupului.
2. După *tipul de legături* între membrii grupului:
 - a. grupuri *primare*, alcătuite de regulă pe criterii profesionale, în care coeziunea este rezultatul legăturilor interpersonale și al atitudinilor emoționale;
 - b. grupuri *secundare* în care legăturile constau din raporturi obiective bazate pe interese comune.
3. După *modul de constituire*:
 - a. grupuri *formale*, care sunt organizații pe bază de statut, program, platformă (partide, asociații, organizații economice, industriale etc.) constituite oficial;
 - b. grupuri *informale* apărute neoficial, spontan, pe baza contactului personal, afectiv.
4. Grupuri *cu scop* (reprezentare anticipată a rezultatelor acțiunii umane, expresie conștientizată a trebuințelor și intereselor care animă acțiunile indivizilor) care sunt asociații, organizații sau uniuni, adică sunt colectivități organizate intenționat în vederea atingerii unor obiective. În cadrul acestora, coeziunea nu mai este rezultatul unor contacte personale afective, ci al unor relații formalizate, instituite exclusiv pentru realizarea scopului.

Grupurile cu scop presupun mai multe accepțiuni. Într-o accepție largă se includ aici toate colectivitățile sociale, începând chiar cu familia, până la colectivitățile cele mai întinse care și-au fixat diferite scopuri.

Scopurile au grade diferite de generalitate, începând cu scopuri particulare (de hrană, de securitate individuală etc.), până la scopuri abstracte, formulate prin principii general-umane, ideologice, juridice, morale. În aceste grupuri, coeziunea se caracterizează prin existența unui sistem de instituții și mecanisme formalizate care înfăptuiesc colaborarea unor oameni ce nu se întâlnesc direct.
5. *Clasele sociale* sunt considerate cele mai importante colectivități componente ale macrostructurii sociale. Ele imprimă celorlalte colectivități și grupuri sociale trăsături specifice ce determină relații de

superioritate sau inferioritate, șansele socio-profesionale, nivelul material și spiritual de satisfacere a cerințelor de viață.

Grupul mic

În sociologia contemporană, grupul mic constituie obiectul prioritar al investigației sociologice datorită, pe de o parte, exigenței cercetării experimentale ce pornește de la fapte și procese sociale cuantificabile, iar pe de altă parte, datorită însemnătății grupurilor mici pentru relațiile umane, pentru asigurarea climatului social, a factorilor care organizează performanțele individuale și cele de grup, precum și sistemele de conducere și organizare ale activității sociale.

Interesul pentru studiul grupului mic a avut temeiul în rațiunile pragmatice, fundamentând constituirea sociologiei economice, a sociologiei industriale, a sociologiei muncii în general, a sociologiei organizaționale, a dinamicii de grup și a managementului.

Studiul grupului mic a parcurs trei etape:

1. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a urmărit obținerea *optimului economic* prin cercetarea factorilor psihologici individuali, prin descompunerea procesului de muncă în operații simple, prin înlăturarea timpilor morți și creșterea performanței productive, prin creșterea stimulentei economice (*Taylor și Ford*).

2. A doua etapă a avut ca obiectiv obținerea *optimului uman* (*Elton Mayo și Școala de la Harvard, teoria câmpurilor a lui Kurt Lewin și sociometria lui Jacob Levi Moreno*).

În această etapă s-a constatat că munca e o activitate de grup, nu individuală, că performanța grupului nu provine din însumarea capacităților individuale, că grupul are o influență determinantă asupra comportamentului indivizilor și că frustrările, insatisfacțiile sunt determinate în mare măsură nu de condițiile obiective, ci de *climatul de grup*.

Kurt Lewin prezintă o teorie a câmpurilor sociale structurată pe trei nivele :

- un câmp psihologic al persoanei;
- un câmp psihologic al grupului;
- un câmp social.

Lewin constată că orice comportament personal e o funcție a persoanei și a mediului său psihologic: $B_p = f(P.E)$. Corespunzător, comportamentul grupului este o funcție a grupului și a mediului său psihologic. Înlocuind aspectele pur psihologice cu cele sociale,

comportamentul grupului este în funcție de spațiul său de viață (*life space*).

3. Etapa a treia urmărește realizarea *optimumului social*, constând în integrarea individului și a grupului din care face parte într-o colectivitate, respectiv organizații economice, întreprinderi etc. care îi asigură mediul social concret, cvasitotalitatea faptelor și relațiilor sociale care să-i faciliteze obținerea de performanțe superioare, individuale și colective, și satisfacerea superioară a trebuințelor.

III. Conceptul de comunitate

Noțiunea de comunitate, așa cum a fost ea preluată și discutată de către științele sociale contemporane, este în esență o construcție a Romantismului german, chiar dacă în anumite aspecte ce o definesc găsim ecouri ale unei lungi tradiții de gândire care merge, trecând printr-o scolastică și patristică medievală, până la gândirea greacă. În termeni generali, reprezintă ideea unei entități sociale globale în care legăturile dintre membri sunt foarte strânse, iar sentimentul de *ingroup* e puternic și are rădăcini în tradiții profunde și, datorită acestui lucru, ea se prezintă ca o entitate supraindividuală care are întâietate în raport cu individul izolat în virtutea transcendenței sale de ordin etic și politic. Într-adevăr, în această tradiție, oricum am privi-o, comunitatea este depozitara unui bine comun care nu numai că îl transcede pe cel individual, ci devine și granița și măsura acestuia din urmă (ca element specific de referință morală), pe de o parte, și instanță tutelară, pe de altă parte (ca loc în care e posibilă practicarea acțiunii politice). Așa era în esență polis-ul lui Aristotel în care cetățenia garanta în același timp prerogativa de „om liber” și apartenența la un ethos comun. În gândirea aristotelică, etica și politica nu fac parte din domeniul numit *theoria*, ci din acela al practicii, reprezentat așadar de acțiunea umană (*praxis*=acțiune). Dacă teoria are privilegiul speculației pure care se poate desprinde de ordinea materială a lucrurilor și poate să ajungă la gândirea abstractă a matematicii și chiar la „contemplarea” a ceea ce există dincolo de om, doar prin practică omul poate să-și exercite posibilitățile sale de „alegere și de decizie” sau să experimenteze în mod concret libertatea care îi este permisă în ordinea lumii. Apartenența la comunitate este condiția acestei libertăți; pe de altă parte, comunitatea (polis) nu este doar expresia unor opțiuni practice și a unor acțiuni politice, ci chiar a

naturii omului, care este într-adevăr un „animal”, însă „politic”. Cu alte cuvinte, comunitatea, depozitarea binelui comun și a valorilor de bază care își găsesc expresia în legile și tradițiile sale, constituie în același timp un fapt natural și un fapt cultural.

Ideea că individul ar beneficia de garanții etice și politice ca membru al unei entități superioare supraindividuale, pusă deja în discuție în diferite feluri în Grecia antică și în Roma, intră definitiv în criză în Renaștere: individul nu mai este acel *atomon* din gândirea greacă (adică un element al lumii), ci un subiect caracterizat prin gândire proprie și unicitate care poartă în sine, prin natura sa și/sau prin har divin, sursele posibilităților și ale destinului său. Individul însuși, și nu o anume entitate socială din care face parte, devine centrul de interes al discursului etic și politic. Etica și politica se autonomizează progresiv tocmai pentru a sublinia distincția existentă între un raport personal al individului cu Dumnezeu și raporturile pe care le au oamenii între ei. În omul ca atare, așadar în individ, independent de apartenența sa socială, se găsesc rădăcinile libertății sale, ale autonomiei de decizie, ale opțiunilor și ale tuturor lucrurilor care legitimează unicitatea omului, creativitatea, capacitatea constructivă și așa mai departe. *Principiile* lui Machiavelli, *Inventatorul* menționat de Leonardo da Vinci în faimoasa sa scrisoare adresată lui Ludovic Maurul, subiectul rațional al lui Descartes capabil să ordoneze existența sa și pe aceea a lumii devin prototipul unui individ care posedă asemenea caracteristici tocmai pentru că acestea derivă din natura sa și nu din instituțiile sociale. Adepții contractului social și ai dreptului natural, deși deseori cu accente radical diferite (de la Locke până la Rousseau și Kant), pun în circulație ideea că socialul nu este suprauman, ci uman: adică rod al unor contracte între cetățeni care negociază crearea unui stat politic tocmai pentru a proteja interesele personale ale fiecăruia, încercând să le armonizeze cu ale celorlalți. Toate acestea, care erau deja exprimate în *Magna Charta* și în *Bills of Right* ale englezilor, își găsesc forma specifică în prima Declarație a drepturilor omului care însoțește constituția americană din 1776: „toți oamenii s-au născut egali, ei au primit de la Creatorul lor anumite drepturi inalienabile printre care viața, libertatea și căutarea fericirii”, revoluția franceză din 1789 dând o lovitură decisivă ideii că ar exista vreo autoritate care să arbitreze cumva drepturile individului. Va adăuga acestor drepturi pe acelea ale „fraternității” sau, în termeni mai moderni, ale unei solidarități capabile să depășească granițele adesea înguste ale contractului social din care se naște republica.

Sentimentul apartenenței comunitare

La granița dintre cetățenie și socialitate, adică dintre drepturile omului și modalitatea concretă de a trăi aceste drepturi, la granița dintre raționalitate și sentiment se produce redescoperirea vechilor tradiții și a vechilor obiceiuri și rituri care realizează unitatea unui popor și a unei națiuni în interiorul frontierelor unui *ingroup* (mediul intern al grupului social respectiv) care se mobilizează pentru a înfrunta ceea ce vine din *outgroup* (mediul social extern al grupului social respectiv). Grupul, comunitatea au prioritate, sunt apărate și respectate chiar cu sacrificarea intereselor personale. Lupta pentru independență a naționalităților, ce se desfășoară în epoca romantică și în Risorgimento-ul italian, găsește în acest context un sprijin clar și un imbold care va da rezultate contradictorii: va fi promovată, pe de o parte, o idee de libertate în numele căreia popoarele pot coexista și colabora, iar, pe de altă parte, va fi încurajată acea orientare naționalistă îmbibată de rasism care își va arăta fața hâdă în ideologia fascistă, cu deosebire în cea nazistă. În „statul etic” al lui Hegel, mai cu seamă în vulgarizările sale ulterioare (printre care și „viziunea” marxistă), apare ca implicită ideea de *totalitate* care poate evolua spre totalitarism, adică spre un stat care devine, într-o anumită măsură, negarea însăși a comunității, așa cum, era aceasta presupusă în gândirea antică și creștină. Totalitarismul sfârșește prin a încălca și strivi orice drept individual, orice libertate de expresie și de acțiune, totul în numele unei idealități naționale (sau populare) care, în definitiv, nu este decât expresia intereselor grupului de putere dominant.

Comunitatea și societatea

În jurul acestor concepte aprofundate de sociologul german Ferdinand Tönnies în lucrarea sa cu același titlu (1887 – *Comunitate și societate*) s-au centrat discuțiile asupra comunității.

Firește, lucrarea lui Tönnies este precedată de o întreagă tradiție romantică și idealistă, precum și de o serie de lucrări științifice din domeniul social, referitoare la relațiile dintre oameni și dintre individ și societate. Este vorba de tezele lui Auguste Comte și Herbert Spencer, ale lui Marx și Engels, de filosofia lui Hegel și de reflecțiile existențialiste ale lui Sören Kierkegaard. Nașterea marii industrii și a urbanizării intensive, care provoacă extinderea nemăsurată și rapidă a orașelor și oferă condiții de viață adesea mizere, provoacă și analize contradictorii: exaltarea progresului, pe de o parte, condamnarea

aceluiasi progres care pare să dezumanizeze oamenii cu o viteză incredibilă, pe de altă parte.

Ambiția științelor sociale este aceea de a privi societatea printr-o optică „factuală” și materialistă: Comte se gândea la o sociologie care să fie o adevărată „fizică socială”. Émile Durkheim – părintele necontestat al sociologiei contemporane – va scoate gândirea sociologică de sub tutela scientismului pozitivist a lui Comte și a mecanicismului determinist a lui Taine și o va înzestra cu o metodă rafinată care este și astăzi în centrul cercetării sociale. Nu va renunța însă la o riguroasă concepție factuală în privința socialului: acest lucru îl va face să considere societatea ca un organism în sine, care există independent și deasupra indivizilor care o compun, dincolo de voința și conștiința lor. În *Regulile metodei sociologice* (1895), operă capitală a sociologiei contemporane, Durkheim subliniază primatul societății asupra individului, al socialului asupra psihicului.

În timp ce în tradiția sociologică franceză se impun superioritatea și impersonalitatea *faptului social*, ca și conceperea societății ca structură globală, în sociologia germană persistă ideea că socialul e mai subiectivizat, fiind constituit și animat de acțiunile omului. Toate acestea se vor ilustra organic în opera lui Georg Simmel (*Sociologia: cercetare asupra formelor de asociere*, 1908) care îi va influența nu doar pe germani, ci și sociologia americană, îndeosebi Școala de la Chicago (Thomas și Park). Același filon poate fi regăsit în teoria acțiunii, a lui Max Weber (*Economie și societate*, 1922), chiar dacă rafinat prin istoricism.

Se regăsește apoi și mai limpede, datorită categoriilor de „voință” și „sentiment”, în concepția lui F. Tönnies care scrie că asocierile se nasc în esență din „relațiile dintre voințe umane”. Ele se pot exprima în forme „vii”, adică în *comunități*, sau în forme „mecanice”, adică în *societăți*. Socialul pe care Durkheim îl vedea ca o expresie a unor factori morfologici și structurali este interpretat, așadar, de Tönnies în manieră idealist-voluntaristă și, într-un anume sens, în manieră psihologico-subiectivă. Pornind de aici, trebuie înțeleasă ideea sa de comunitate.

Tönnies nu neagă ideea mai veche a lui Thomas Hobbes (*Leviathan*, 1651) conform căreia societatea ar fi în esență un produs al utilitarismului care generează nevoia de contract social pentru a îmblânzi confruntarea ego-ismelor personale („homo homini lupus”, „bellum omnium contra omnes”) ce se manifestă mai ales în lumea urbană și industrială ce se năștea. Raporturile dintre oameni își pierd

consistența, sunt bazate exclusiv pe interes și lipsite de căldură umană. Acestei lumi, Tönnies îi opune ideea sa de comunitate care supraviețuiește și în simțul comun, și în limbajul cotidian. Viața trăită într-o alăturare intimă și benevolă a persoanelor este viața în comunitate; societatea, în schimb, este publicul, lumea. Comunitatea este „viața reală și organică”, în timp ce societatea este „o formațiune ideală și mecanică”. Comunitatea este un „organism viu”, societatea este un „agregat și un produs mecanic”. În comunitate, individul trăiește încă de la naștere și se leagă de ai lui „la bine și la rău”, în timp ce ieșirea în societate echivalează cu mersul „într-o țară străină”. Comunitatea nu e întemeiată pe contract, ci pe înțelegere, care este „un mod de a simți comun și reciproc, asociativ”, în cadrul unei voințe colective care este expresia unei unități. Demnitatea devine trăsătura esențială pe care se bazează diferențele dintre membri, care sunt uniți prin legături sentimentale: respectul, afecțiunea, bunăvoința.

Max Weber introduce ideea de *comunitate* în opoziție cu cea de *asociație* în cadrul viziunii sale asupra acțiunii sociale, imprimându-i astfel un caracter mai apropiat de psihologia socială, pentru că aduce în discuție disponibilitățile subiectului. Conform lui Weber, vorbim despre comunitate atunci când orientarea spre acțiune se sprijină „pe o apartenență comună, resimțită subiectiv (afectiv sau tradițional), a indivizilor care participă la aceasta”, dar o definim ca asociație „dacă și în măsura în care disponibilitatea pentru acțiune socială se sprijină pe o identitate de interese sau pe o legătură bazată pe interes, motivată rațional în privința valorii și a scopului”. Weber consideră că „este foarte variabilă măsura în care un grup familial este resimțit de membrii săi ca o comunitate sau este utilizat, din contră, ca o asociație”. Cum pentru Weber societatea în ansamblul ei este modelată de schimbare și conflict, cum el vede schimbarea mai ales ca o amplificare a proceselor de raționalizare care se manifestă, de exemplu, în organizarea capitalistă și industrială a birocrăției, viziunea sa se deschide către „destinul omului într-o lume ce tinde tot mai mult spre raționalizare”.

Comunitatea locală

Ideea de comunitate înțelesă ca un fel de tip ideal al formelor în care se poate manifesta conviețuirea oamenilor apare, deci, în tradiția Tönnies-Weber destul de clară, cel puțin prin referirile la anumite aspecte esențiale: a) interdependența sistemelor de relații dintre persoane; b) gradul ridicat de omogenitate în raport cu unele valori și

norme împărtășite în comunitate; c) prezența lor mai mult ca elemente puternic interiorizate decât ca elemente formal exprimate; d) în ansamblul unei culturi și al unor moduri de viață comune, existența unui puternic sentiment de *ingroup* în raport cu un *outgroup* înconjurător. Ceea ce rămâne prea puțin clar este sensul concret pe care aceste conotații îl dobândesc în cadrul formelor prin care se manifestă conviețuirea civilă: ce este în mod concret o comunitate în raport cu națiunea, cu statul, cu orașul, cu grupurile și cu asociațiile? Ce limite trebuie impuse comunității? Ce dimensiuni? Cum poate fi ea localizată pe un teritoriu precis?

Conceptul de comunitate locală încearcă să clarifice aceste probleme subliniind, pe de o parte, că o comunitate nu este o formă asociativă particulară funcționând într-un scop sau altul, fie el și colectiv, ci condiția „de bază” a vieții în comun și, implicit, este legată de un loc, de un teritoriu. Sociologia americană afirmă că nu are importanță dacă acea comunitate este mare sau mică, dacă e sat, oraș, trib sau națiune. Ea e constituită dintr-un grup de persoane care stau împreună nu pentru a-și realiza interese particulare, ci condițiile fundamentale ale vieții cotidiene. Semnul caracteristic al unei comunități este faptul că o viață poate fi trăită în întregime în interiorul său, cu toate relațiile sociale proprii, dar nu poate fi, cu siguranță, trăită întotdeauna în interiorul unei „asociații”. Aceasta - politică, economică, religioasă, științifică etc. - rămâne un mod de organizare a vieții sociale stabilit pentru scopuri limitate. Ea însăși este parțială, în timp ce comunitatea este integrală. Se insistă asupra faptului că, alături de conotațiile clasice propuse de Tönnies, o colectivitate, pentru a se putea defini drept comunitate, trebuie să aibă o „relativ definită și compactă bază geografică”. Sunt puse în evidență două tipuri de comunitate. Una e de tip local, și aici raporturile dintre individ și societate sunt atât de strânse încât subiectul o consideră „grupul meu”. În această comunitate, legăturile asociative sunt aproape toate „de la om la om”, lucrurile sunt văzute adesea prin prisma prieteniei, solidaritatea e mai puternică, iar poliția tinde mai degrabă să prevină decât să pedepsească. Aceasta este în general o comunitate închisă și izolată, puțin înclinată spre schimbare, care e văzută în general ca un lucru rău.

Celălalt tip de comunitate este cel cosmopolit. Aici este prețuită individualitatea, iar prietenia și raporturile de vecinătate sunt mai slabe; nu există decât firave legături cu tradiția, valorile de bază sunt

mai materialiste, izolarea și închiderea sunt considerate lucruri vechi ce trebuie depășite, iar schimbarea un lucru pozitiv.

În această tipologie se vede clar ecoul situației sociale americane din anii '30. Există, pe de o parte, forța tradiției locale a acelor așezări și mici orașe care au constituit nucleul uman forte al S.U.A., unde și politica rezistă cu tenacitate fascinației exercitate de „centru”, unde este puternic sentimentul că „noi” unește comunitatea în perioadele de prosperitate, dar mai ales în cele de mizerie. Aici se conjugă în mod contradictoriu solidaritatea de bază cu un conformism izbitor. Apare, pe de altă parte, sentimentul unei schimbări în curs, pe care criza din '29-'33 l-a accentuat și mai mult, combinat cu proiecțiile asupra noului și a lumii existente dincolo de zidul propriei grădini, dar și cu dezorientarea, cu singurătatea, cu dificultatea de a regăsi noi raporturi umane. Nu vor fi mult diferite, apoi, datele pe care Kurt Lewin și colaboratorii săi le vor aduna în timpul unor cercetări care relevă dificultatea de a reînnoia raporturi umane bazate pe vecinătate, pe schimbul cotidian, etc.

IV. Formarea profesioniștilor pentru munca în comunitate

Cererea tot mai accentuată și mai insistentă privitoare la „calitatea” serviciilor oferite persoanelor și grupurilor naturale în cadrul oricărei comunități locale face presantă necesitatea de a investi mijloace și energii pentru pregătirea și formarea tuturor celor care exercită profesii de sprijin menite să producă bunuri de relație.

Această viziune este motivată totodată și de constatarea că direcțiile principale ale politicii sociale sunt de mai mulți ani influențate mai ales de exigențe de tip economic care urmăresc mai mult obținerea unei eficiențe de față decât o eficacitate reală. Această orientare, atunci când impune reduceri bugetare pentru prestări și servicii, nu ține cont de repercusiunile negative pe care unele dintre acestea le pot avea asupra calității vieții: scăderea pe verticală a investițiilor destinate prevenirii tulburărilor de comportament în perioada de pre-adolescență, de exemplu, implică, pe termen mediu, degradarea severă a calității vieții din orașe și necesitatea de a o contracara prin sporirea măsurilor represive, mult mai costisitoare decât intervențiile preventive.

În același fel, este în curs de conturare o viziune aproape exclusiv asistențială asupra serviciilor, ce propune importante fragmentări pseudospecializate ale acestora, care nu ține deloc cont de

strânsa interdependență dintre echilibrul persoanei și calitatea vieții comunitare.

Formarea celui ce se angajează să lucreze în acest domeniu este, de aceea, o activitate foarte pretențioasă, care nu poate fi niciodată considerată desăvârșită. Experiența căpătată de toți operatorii pe parcursul propriei lor activități trebuie, într-adevăr, să poată fi elaborată și aprofundată astfel încât să furnizeze noi instrumente de înțelegere a realității și noi indicații pentru proiectele gândite de cei ce decid direcțiile politicii sociale.

Teorii asupra formării profesioniștilor care operează în domeniul social. Formarea în vederea colaborării interdisciplinare

Problemele reale pe care persoanele le înfruntă în viața lor socială, în cadrul grupurilor primare și al organizațiilor formale care constituie comunitatea locală, nu pot fi abordate în mod punctual, respectându-se demnitatea umană, de către nici o disciplină luată în parte, fie ea aferentă științelor sociale sau științelor medicale. Din această cauză, serviciile destinate persoanelor au fost treptat organizate pe baza unor grupuri de lucru orientate către un obiectiv și au fost alcătuite din operatori cu diverse competențe profesionale.

Astfel, s-a constituit progresiv o cultură a grupurilor de lucru născută din diversele cerințe ale comunității: educatori, profesori și psihologi colaborează pentru a-i ajuta pe tineri să înfrunte problemele tranziției de la o fază de evoluție la alta; medici, psihologi, educatori, infirmieri și asistenți sociali colaborează pentru realizarea unor complexe intervenții preventive; asistenți la domiciliu, infirmieri, medici și psihologi lucrează împreună pentru a oferi un sprijin social adecvat bătrânilor care trăiesc singuri, urmărind totodată și evitarea instituționalizării acestora; educatori, asistenți sociali și psihologi colaborează pentru a asigura sprijin social familiilor recent stabilite în oraș, ajutându-le să se însereze în noul mediu în mod progresiv, fără să-și distrugă propriile-i valori, ș.a.m.d. În ciuda faptului că, de peste un deceniu, diferite legi prevăd și reglementează realizarea lor, aceste servicii, în multe regiuni, n-au funcționat niciodată. Această lipsă nu are nici o cauză psihosociologică, economică sau organizatorică. Este pur și simplu o dovadă că n-a existat voința politică pentru a le realiza.

Acolo unde serviciile au fost înființate, au apărut însă diverse probleme de tip organizatoric care au influențat negativ eficacitatea și eficiența lor. Multe dintre aceste obstacole, legate în special de funcționarea grupurilor de lucru, sunt datorate cu siguranță formației

prea puțin omogene de care a beneficiat fiecare dintre profesioniștii care le compun. Operatorii cu studii superioare, în special medicii, sunt formați conform prototipului liberului profesionist care lucrează în deplină autonomie în cabinetul său; infirmierii au parte de o formație orientată spre un angajament instituțional (în cadrul unui spital) cu totul subordonat și complementar cu activitatea medicilor și cu diversele lor specializări; asistenții sociali sunt formați pe baza unor tehnici de specializare verificate, care au ca finalitate gestiunea raporturilor interpersonale și de grup, tehnici care de cele mai multe ori nu mai țin pasul cu progresul disciplinelor sociale și psihologice din care provin.

Pentru a depăși impasul generat de aceste diferențe instituționalizate, trebuie imaginată o sferă comună pentru formarea celor care activează în același serviciu.

În practică, după formarea de bază proprie oricărei profesii, la începutul carierei și în raport cu tipul de funcție pe care fiecare operator trebuie s-o îndeplinească în cadrul organizației care furnizează serviciile, ar trebui imaginate stagii formative intensive și de scurtă durată, accesibile tuturor operatorilor, menite să amplifice capacitatea lor de colaborare interprofesională, stagii cu conținuturi în parte omogene, în parte specifice diferitelor profesii, dar articulate între ele. Astfel de cicluri ar trebui să poată fi urmate și de fiecare dată când un operator, împreună cu alții, își asumă o sarcină diferită de cea îndeplinită anterior, dar înrudită cu profesia sa. Se facilitează astfel transferuri utile pentru stimularea inițiativei unor operatori care se simt de acum lipsiți de interes pentru rutina operativă cotidiană. De altfel, ciclurile formative ar avea avantajul de a nu impune modificări substanțiale ale programelor formative de bază ale diverselor profesii, greu de realizat într-o perioadă relativ scurtă.

Formarea la serviciu ca angajament liber consimțit

Pregătirea la serviciu trebuie să fie proiectată și realizată evitându-se ritualizarea atât de respectată în ultima vreme. Formarea, în schimb, trebuie să fie proiectată în raport cu valorile și cu pactul social pe care se întemeiază organizația în chestiune în vederea promovării drepturilor și responsabilităților persoanelor, reunind două domenii de interes: cel, propriu serviciilor, de a-și pregăti acțiunile; și cel, propriu cetățenilor, de a-și vedea realizate drepturile cât mai bine cu putință.

Formarea operatorilor nu poate fi impusă de la nivelurile superioare ale unei ierarhii organizatorice. Dacă așa ar sta lucrurile, totul s-ar reduce la o pură condescendență (*compliance*) față de autoritate, blocând în cazul celor supuși pregătirii orice implicare personală și orice motivație pentru punerea în discuție a modalităților și a scopurilor proprii activității.

Formarea ca instrument al inovației

Proiectul formativ trebuie să țină cont de faptul că formarea presupune o schimbare a persoanelor în cadrul grupurilor sau al organizațiilor. Această înlanțuire cauzală este în general acceptată, fiind însă respinsă atunci când pune în discuție situații de fapt consolidate, deoarece schimbarea este întotdeauna dureroasă pentru toată lumea.

Necesitatea formării este evidentă atunci când un actor social, individual sau colectiv, trebuie să dobândească competențele necesare pentru a-și putea asuma responsabilități determinate într-un sector al vieții sociale. Această definiție amplă se referă fie la formarea „de bază”, fie la cea „permanentă” sau „la locul de muncă”.

În mod specific, se poate vorbi de formare pentru a ne referi la procesul prin care modul de operare al unui individ sau al unui grup ajunge să corespundă cu exigențele de funcționare ale societății sau ale unui sector al acesteia. Astfel e pusă în evidență o primă formă de interdependență între formare și schimbare: dacă există o discrepanță între modul de operare al unui actor social și așteptările sociale (pentru că nu dispune de tehnici de ultimă oră sau pentru că nu ia în seamă valori de referință considerate esențiale în mediul în care acționează), atunci o inițiativă formativă îi permite acestuia să-și modifice perspectivele, să-și însușească tehnicile prin care să se pună de acord cu valorile împărtășite și cu conduitele cerute de contextul în care trăiește.

Formarea psihosociologică în organizații

Formarea adulților angajați pe lângă organizații de dimensiuni mai mult sau mai puțin vaste a apărut și s-a dezvoltat în primul rând ca o cerință a organizațiilor de producție.

Identificată la început ca o tehnică de conducere a grupurilor mici care utilizează experiența și conceptele de dinamică de grup lansate de Kurt Lewin în S.U.A., a căpătat, potrivit unei definiții date în

Franța acestui domeniu de activitate, eticheta de formare psihosociologică.

Concepția originară s-a modificat treptat și intervențiile formative s-au răspândit și în organizațiile care oferă servicii nu doar în mediul productiv.

Criteriile de valoare care trebuie respectate în alcătuirea unui proiect formativ pentru a evita riscul banalizării repetitive și al tehnicismului obtuz care nu ține cont de necesitățile specifice ale interlocutorilor implicați sunt asemănătoare cu cele expuse mai sus.

Formarea este o activitate educativă menită să sporească știința subiecților și, din acest motiv, poate contribui la o schimbare organizatorică. Pentru ca lucrul acesta să se realizeze, trebuie respectate următoarele condiții:

- formarea trebuie gândită și realizată ca un proces la care concură atât un sistem informativ (înțeles ca un ansamblu de instrucțiuni, reguli, tehnici, limbaje și proceduri), cât și un sistem operativ. Cele patru etape esențiale ale acestui proces sunt: analiza necesităților, proiectarea, acțiunea formativă și evaluarea rezultatelor. Prima și a patra etapă țin de sistemul informativ, a doua și a treia de sistemul operativ;

- formarea capătă o semnificație și o orientare: într-adevăr, devine fie un complex de procese de transmitere a cunoștințelor și de adaptare a *know-how*-lui, fie un instrument fundamental de recalificare și perfecționare profesională;

- formarea comportă o tehnologie și exprimare a valorilor: trebuie deci proiectată și realizată ținând cont de complexitatea realității pe care trebuie să o înfrunte. E nevoie așadar de o tehnologie adecvată care, atunci când nu e disponibilă, trebuie prevăzută și pregătită. Însă, pentru a face față complexității realității, formarea trebuie să exprime și valori, întâi de toate prin recunoașterea unicității tuturor subiecților din procesul educativ. Conceperea într-un mod pur instrumental a acestui proces duce, de fapt, la neglijarea prea frecventă a acestei valori cardinale. Recunoașterea unicității subiecților implicați în proces constituie o etapă obligatorie pentru recuperarea capacității de exprimare a valorilor.

Numai dacă formarea este înțeleasă ca un proces orientat către obiective strategice, dacă dispune de o tehnologie adecvată pentru abordarea problemei cu care se confruntă și dacă reușește să exprime valori (recunoscând-o întâi de toate pe aceea care caracterizează unicitatea actorilor participanți la proces), atunci își va putea atinge

obiectivul constând în corelarea învățării individuale cu schimbarea organizatorică.

Trei concepte interdependente: informația, cunoașterea, știința

Noțiunea de știință este puternic legată de domeniul activităților privitoare la învățământ; știința este definită pe baza a două calități fundamentale: este consecința unei activități de organizare operată de fiecare subiect care se implică într-un sistem conceptual; ea devine, odată constituită, un produs comunicabil.

a. Informația se referă la o învățare organizată, într-un fel sau altul, de către societate, adică mai mult sau mai puțin prestabilită pentru individ. Cu alte cuvinte, informația este dobândirea de către subiect a ceva exterior lui. Poate fi acumulată, cuantificată, măsurată; poate fi memorată, dar are nevoie, pentru a fi organizată, de activitatea subiectului. În cadrul formării tradiționale, informația este în general organizată într-un program; procesul de formare constă în actualizarea acestei achiziții, în răspândirea, reproducerea și multiplicarea ei. Acest proces nu comportă o substanțială investiție cognitivă și afectivă și nu pretinde că repune în discuție nici sistemul de formare și nici persoana aflată în situație formativă. Informația este o sursă potențială de organizare. Ea poate pregăti acțiuni poate fi structurată și enunțată, precum și tradusă într-o formă organizată (de exemplu o carte). Informația în sine nu are semnificație pentru un subiect determinat din punct de vedere istoric și cultural.

b. Cunoașterea este rezultatul experienței personale acumulate de subiect în momentul în care se străduiește să asimileze noi informații și să se acomodeze cu ele, să reorganizeze, pe baza noilor informații, patrimoniul cognitiv preexistent. Cunoașterea este specifică fiecărui individ pentru că este legată de activitatea desfășurată de el însuși. De aceea, cunoașterea este riguros personală, proprie sferei interioare a subiectului, din moment ce experiența fiecăruia este diferită de cea a tuturor celorlalți și nu poate fi reprodusă (spre deosebire de ceea ce se întâmplă cu informația).

c. Știința este rezultatul unei confruntări minuțioase între cunoaștere și noile informații obținute prin activitatea intelectuală a subiectului. Ea reprezintă, deci, rezultatul unei activități de producție și de cercetare. Știința poate fi definită ca o formă posibilă de transmitere a cunoașterii care este, în sine, incomunicabilă, realizată prin strădania subiectului de a confrunța propriul patrimoniu cognitiv cu sisteme

special organizate de informații (teorii științifice, paradigme conceptuale, conceptualizări sistematice etc.). Grație acestui proces de îmbogățire a cunoașterii prin dobândirea de noi informații și organizarea formală a acestui patrimoniu cognitiv, subiectul ajunge să elaboreze concepte, să emită judecăți, să-și asume poziții personale în raport cu realitatea, toate inteligibile însă și pentru ceilalți subiecți.

Bibliografie:

- Balle, C. – *Sociologie des organisations*, PUF, Paris, 1990.
- Boniface, P. – *Relațiile Est-Vest după 1945*, Institutul European, Iași, 1998.
- Demier, F. – *Istoria politicilor sociale*, Institutul European, Iași, 1998.
- Fontaine, P. – *Construcția europeană de la 1945 până în zilele noastre*, Institutul European, Iași, 1998.
- Ionescu I., D. Stan - *Elemente de sociologie*, vol I-II, Ed. Univ. Al. I. Cuza, Iași, 1999.
- Moreau Defarge, P. – *Organizațiile internaționale contemporane*, Institutul European, Iași, 1998.
- Pop, L.M. – *Imagini instituționale ale tranziției*, Polirom, Iași, 2003.
- Richard Scott, W. – *Instituții și organizații*, Polirom, Iași, 2004.
- Teulon, F. – *Cronologia economiei mondiale*, Institutul European, Iași, 1998.
- Zamfir, C., L. Stoica (coord.) – *O nouă provocare, dezvoltarea socială*, Polirom, Iași, 2006.
- Zani, B., A. Palmonari – *Manual de psihosociologia comunității*, Polirom, Iași, 2003.